

DE JONGE ALIDA

ofwel: hoe het een 18de-eeuws schip uit Vlaardingen bij IJsland verging

dr G. A. van der Toorn-Piebenga

De Jonge Alida in het jaar 1782

In 1783 verscheen in Rotterdam een boekje, waarin een zekere Jan Maartenszn Groen, afkomstig uit Vlaardingen, verslag doet van de (en nu citeren we hem zelf) 'merkw aardige rampen en wederwaardigheden overgekomen aan het scheepsvolk van het schip De Jonge Alida'. Groen, een van de matrozen, vertelt hoe het schip 9 mei 1782 Nederland verlaat, hoe het 'den gansen Zomer door het IJs in (de) Visscherij zeer belemmerd' wordt en hoe het tenslotte de 18de augustus aan de noordkust van IJsland vast komt te zitten in het ijs. De bemanningsleden slagen er met moeite in het schip in open water te krijgen en zeilen terug. Mist en ijs bemoeilijken de tocht, maar het gelukt eindelijk dicht bij land voor anker te gaan. Als er een hevige noord-oostenwind opsteekt en het ijs steeds dikker wordt, ziet de bemanning – het is dan 28 augustus – zich gedwongen om aan land te vluchten. Een stuk of wat tonnen worden met een zeil omspannen, zodat de ruimte eronder als schuilplaats kan dienen, en het 'bier', zout en verdere eetbare spijs' worden van boord gehaald.

Pogingen om het schip vlot te krijgen, lopen op niets uit. Overigens is het, zo vertelt de schrijver, ook al zo gehavend dat het niet meer verantwoord zou zijn geweest om ermee in zee te steken. De 8ste september wordt er een verzoek om hulp ingediend bij de strandvonder. Enige dagen later komt deze zelf naar de bemanningsleden toe. Hij zorgt dat ze gidsen krijgen en onder hun geleide wordt de tocht naar de nabij gelegen havenplaats aanvaard. De schrijver verbaast zich over de natuur om hem heen, of, om zijn eigen woorden te citeren, over de 'schrikverwekkende en grootsche wonderen Gods, die bij elken opslag van het oog vertoond wierden.' Aangekomen in Isafjördur, de plaats aan de gelijknamige fjord in noordwest-IJsland, krijgt een deel van de mannen, onder wie Groen, een plaats op een deens schip. De anderen moeten wachten op een volgende gelegenheid om IJsland te kunnen verlaten.

DAGVERHAAL

DER
MERKWAARDIGE
RAMPEN EN WEDERWAARDIGHEDEN,
OVERGEKOMEN AAN HET SCHEEPSVOLK
VAN HET SCHIP

DE JONGE ALIDA,

GEVOERD GEWEEST BY STUURMAN

FRANS VAN DEN BROEK,

Ter Vischvangst van VLAARDINGEN gedestineerd naar
YSLAND, den 9den Mei, en door nood van het Ys op
strand gezet den 27 Augustus, 1782.

BEHELZENDE:

Derzelvs Zeetogt uit het Vaderland. — Sukkelen door het Ys, en wonderlyke uitredding, uit het oog schynlykt gevaar van door het zelve verbyryeld te worden. — Stranden op YSLAND. — Elendige toestand daar ter plaats. — Ontmoetingen met de bewoonders. — Gevaarlyke en moeilijcke togt door Ysland, over hemelhooge bergen, met sneeuw en ys bedekt. — Reis naar Koppenhagen. — Menschlievende behandeling en beminnelyk Character van den Hollandschen Afgezant ablaar. — Reis naar Hamburg en van daar naar het Vaderland, enz.

DOOR

JAN MAARTENZ: GROEN,
een der Schepelingen.

TE ROTTERDAM,
By J. KRAP, A. Z., op de Hoogstraar.

En te VLAARDINGEN,
By K. NEEKER, 1783.

Het titelblad van Groens dagverhaal.

In Kopenhagen blijken de moeilijkheden nog niet overwonnen te zijn. Geldgebrek maakt het allesbehalve gemakkelijk voor de mannen om Vlaardingen, waar de meesten wonen, te bereiken. Na alle kou en ontberingen die ze geleden hebben, zijn de meesten van hen ook niet in staat lange afstanden wandelend af te leggen. Door financiële bijdragen van o.a. de ambassadeur in Kopenhagen, van een ambtenaar in Groningen en van een bemiddeld man in Zwolle kan echter onderdak en vervoer worden betaald en de 12de december 1782 wordt eindelijk Vlaardingen bereikt. Al met al is het een rampzalige tocht geweest. Waarom, kunnen we ons afvragen, had De Jonge Alida het ook zo ver weg gezocht en was ze niet dichterbij huis gebleven? Om die vraag te kunnen beantwoorden, moet er een terugblik in de geschiedenis worden geworpen. Dan namelijk zullen we ontdekken, dat De Jonge Alida een gewone traditie volgde, toen ze de visrijke wateren bij IJsland opzocht.

IJsland: al sedert lang bij Nederlanders bekend

Alle die willen naer Island gaen
om kabeljauw te vangen
en te visschen met verlangen,
naer Iseland, naer Iseland, naer Iseland toe,
tot drieëndertig reyzen zyn zy nog niet moe.

Al lang voor De Jonge Alida vast kwam te zitten voor de noordkust van IJsland, hadden nederlandse schepen hun weg gevonden naar dit eiland. In de veertiende en vijftiende eeuw voeren ze erheen voor ijslandse giervalken, die geliefd waren bij valkeniers in Nederland. Later of misschien tijdens deze tochten werd ontdekt dat de wateren rond IJsland zeer visrijk waren. Toen zeilden nederlandse vissers opnieuw noordwestwaarts, nu om walvissen te vangen en kabeljauw. Ze gebruikten daarvoor zware schepen als hoekers en doggen, want de zee rond IJsland stond bekend als gevaarlijk.

Wanneer de nederlandse walvisvaart bij IJsland is begonnen, is niet bekend, maar omstreeks 1600 moet ze al van betekenis geweest zijn. Dat kunnen we opmaken uit een brief die de Staten-Generaal omstreeks deze tijd hebben ontvangen van de koning van Denemarken. De Koning beschuldigt de walvisvaarders uit de Republiek ervan dat ze onder de kusten van IJsland vissen en daar ook aan wal komen om handel te drijven. IJsland hoorde sinds 1380 bij Denemarken, en de deense koning had een handelsmonopolie ingesteld, waarbij hij bepaalde dat de in- en uitvoer van IJsland uitsluitend aan deense kooplieden mocht worden toevertrouwd. Om te laten merken dat hij ernst met de zaak maakte, diende de koning nu een klacht in. Veel gehoor kreeg hij echter niet. De Staten-Generaal stonden op het standpunt dat de zeeën vrij waren.

Nu was de beschuldiging dat de nederlandse walvisvaarders handel dreven met IJslanders ook niet terecht. Zij deden IJsland vrijwel uitsluitend aan om traan te koken en vers water in te slaan. Iets anders was het met de kabeljauwvissers. In een tijd toen de walvisvaarders het hogerop zochten in de richting van Groenland, ontdekten de kabeljauwvissers dat er ook op de vaste wal van IJsland wel iets voor hen te verdienen viel. De oorzaak daarvan lag in de slechte bevoorrading van IJsland. De IJslandse Compagnie in Kopenhagen aan

wie toevertrouwd was om IJsland van voedsel en benodigdheden te voorzien, had niet genoeg schepen om zich van die taak te kwijten. Gewoonlijk werden buitenlandse en met name nederlandse schepen gehuurd om de waren te vervoeren. Deze vaartuigen werden dan in Denemarken zelf bevracht of in het land waar ze vandaan kwamen. In tijd van oorlog, maar ook wel daarbuiten, voeren schepen mee ter bescherming van de vrachtschepen. Vaak waren ook dat nederlandse schepen en het is te begrijpen dat de schippers weinig respect hadden voor hun opdrachtgevers die zowel vervoer als konvooi aan vreemden overlieten, en dat ze er geen been in zagen om, als het zo uitkwam, handel te drijven voor eigen rekening.

Deze ongeoorloofde handel werd in de hand gewerkt doordat de Denen nog al eens in oorlog waren en dan maar helemaal vergaten dat de ijslandse bevolking van hen afhankelijk was. Dan gebeurde het wel dat nederlandse schepen voor eigen rekening naar IJsland voeren. Soms waren dit echte vrachtschepen, maar omdat dit te veel in het oog liep en daardoor riskant was, werd de handel gewoonlijk gecombineerd met visserij. De kabeljauwvissers zagen al gauw de voordelen van deze handel in. De IJslanders hadden behoefte aan alle mogelijke levensmiddelen en goederen en de Hollanders kregen daarvoor gedroogde vis, wol, dons, huiden en door de IJslanders zelf gebreide kousen en wanten terug.

'De schrikverwekkende en grootsche wonderen Gods' in IJsland.

Deze handel was er de oorzaak van dat er in de ruimen van de hoekers of doggers, behalve de voorraden voor de bemanning zelf, graan, meel, stoffen, brandewijn, tabak en visgaren (de meest gevraagde artikelen) voor de ijslandse bevolking gestouwd waren. In ijslandse volksverhalen lezen we dat ook stroop, drop, peperkoeken, koffie, suiker, haarlemmerolie, zeildoek, kaas, rozijnen en aardewerk zeer welkom waren. Een mooi voorbeeld van ruilhandel vinden we in 1667. Dan krijgen een paar weesjongens uit Maassluis die mee-varen met een IJslandvaarder, van de regenten van hun weeshuis 170 pond tabak mee. Die moeten ze op IJsland inruilen tegen kousen en wanten.

Met deze smokkelhandel door nederlandse vissers kon natuurlijk niet goedge maakt worden wat de Denen verwaarloosden. De kabeljauwvisserij vond vrijwel uitsluitend plaats aan de west- en noordkust van IJsland, en dan nog met name rond het noordwestelijk schiereiland, en dat betekende dat de bemanning ook alleen daar aan land ging. De rest van IJsland bleef dus verstoken van deze ongeoorloofde handel.

De ijslandse volksverhalen waarin Nederlanders voorkomen, spelen ook vrijwel allemaal op dit schiereiland in het noordwesten. Ze laten ons weten dat de Nederlanders en vooral de door hen meegebrachte goederen iedere zomer weer met blijdschap werden verwelkomd. Een artikel waarvan nooit genoeg scheen te zijn voor een hele winter, was tabak en daar werd dan ook het meest naar uitgekeken. Mogen we de verhalen geloven, dan konden de IJslanders het uitstekend met de Hollanders vinden en begrepen ze elkaar uitstekend. Het meest opvallende aan de Nederlanders was volgens de IJslanders dat ze zo rijk waren. Meer nog dan de door hen meegebrachte goederen en dan hun gouden dukaten had de stranding van een met kostbaarheden beladen Oostindiëvaarder op de ijslandse kust in 1667 tot die opinie bijgedragen.

Maar de IJslanders dachten niet uitsluitend positief over de Nederlanders. Ze wantrouwden hen ook om hun gewiekstheid in het doen van zaken. Zelf hadden ze maar één middel om zich tegen deze slimheid te verweren. Die bestond uit het eindeloos rekken van de handel. Er was nog een reden waarom ze hen wantrouwden. Deze was dat de nederlandse vissers het

voorzien zouden hebben op roodharige kinderen. Het bloed van deze kinderen zou geneeskrachtig zijn. Of dit wantrouwen onder de IJslanders algemeen was en of ze er reden toe hadden, is niet bekend.

Waren de IJslanders, ondanks het wantrouwen dat ze jegens de Nederlanders koesterden, blij met hun komst, de Denen keken anders tegen deze handel aan. Het indienen van klachten bij de Staten-Generaal hielp niet veel. En de Denen op IJsland waren zo gering in aantal dat het bestrijden van de smokkelhandel ter plaatse niet mogelijk was. Toen in 1680 het schip De Duizent Vreesen uit Zierikzee het havenstadje Húsavík aan de noordkust van IJsland binnenvoer, werd onderzocht of het schip ijslandse waren aan boord had. Dat bleek het geval te zijn en het schip werd opgebracht. Het nieuwtje verspreidde zich snel en een paar weken later kwamen bemanningsleden van andere vissersvaartuigen aan land. Ze dwongen de deense vertegenwoordiger de waren vrij te geven, en zeilden weg met De Duizent Vreesen op sleeptouw.

Zo iets kon in de zeventiende eeuw nog gebeuren, maar in de achttiende eeuw was het niet meer mogelijk. In 1740 werden 6 nederlandse hoekers door een deens fregat opgebracht naar Kopenhagen en daar verbeurd verklaard ondanks felle protesten van nederlandse zijde. Als reden werd opgegeven dat er ongeoorloofd handel gedreven was. Bovendien was er binnen een afstand van vier mijl uit de kust gevist, wat de deense koning verboden had, maar wat nooit wettelijk vastgelegd was. De Nederlanders waren niet van plan het erbij te laten en het jaar erop voeren de vissers opnieuw uit, nu onder begeleiding van een oorlogsschip. Even leek het erop dat het ernst zou worden, want van zijn kant liet de deense koning drie oorlogsschepen uitrusten. Het liep echter met een sisser af en het 'dominium maris', ofwel de alleenheerschappij over de zee was ook nu niet aan de deense koning toegewezen.

Nogmaals 'De Jonge Alida'

Al hadden de Nederlanders een overwinning geboekt, de visserij op IJsland liep wel ten einde. Dat had allerlei oorzaken. In de eerste plaats kwam er concurrentie van vissers uit steden als Duinkerken en Nieuwpoort en verder was de politieke toestand zeer onrustig en wer-

den de IJslandvaarders uit de Republiek zowel door de Fransen als de Engelsen bedreigd. Al met al was de nederlandse kabeljauwvisserij bij IJsland al op haar retour, toen De Jonge Alida daarheen voer.

En hoe zat het met de smokkelhandel? Was het daarmee ook afgelopen? Ogenschijnlijk wel. In ieder geval noemt Groen deze niet in zijn Dagverhaal. Op het titelblad van zijn werkje staat uitdrukkelijk vermeld dat het schip waarop hij aangemonsterd heeft, dus De Jonge Alida, 'ter Vischvangst van Vlaardingen naar IJsland' zal varen. Deze vermelding bewijst natuurlijk op zichzelf niet voldoende, want als er smokkelhandel gedreven zou zijn, zou hij daar zeker niet openlijk over geschreven hebben. Echter, uit Groens verslag blijkt ook verder niet dat er speciale producten voor de IJslanders meegenomen waren. En evenmin dat de Vlaardingers goede contacten met hen hadden. Integendeel, uit de woorden van de schrijver spreekt eerder enig wantrouwen, want enerzijds worden de gestrande vissers wel door de IJslanders geholpen (als deze hun een ankerplaats aanwijzen, hen over de fjord roeien en hun een leegstaande schaapskooi aanbieden) maar anderzijds worden ze door de ijslandse gidsen in de steek gelaten en moeten ze het op een dag lijdzaam aankijken, als de plaatselijke bevolking hun voedsel onder hun ogen wegrooft.

Waarom, zo kunnen we ons afvragen, heeft Groen dit Dagverhaal geschreven? Het antwoord op deze vraag kan gegeven worden door hem zelf te citeren. De reden is dat hij wil voldoen aan de nieuwsgierigheid van zijn medeburgers (een woord, waaronder zowel de bewoners van Vlaardingen als van Rotterdam mogen worden verstaan, aangezien in die beide steden ook, getuige het titelblad, Groens geschrift te koop wordt aangeboden) maar hij doet dat niet zonder dat hij zich er eerst voor verontschuldigt dat hij geen schrijver is. Een verontschuldiging, die blijk geeft van bescheidenheid. Temeer omdat Groen opmerkt dat er in zijn tijd niet veel voor nodig is om als schrijver te worden beschouwd.

Echter, al noemt hij zichzelf geen schrijver, hij geeft wel een goed verslag van de gang van zaken en weet zijn lezers te boeien. Nu had hij natuurlijk zijn onderwerp mee, want het zijn spannende avonturen die de bemanningsleden van De Jonge Alida onderweg beleven. Al

direct als ze voor de westkust van IJsland hun netten uitgooien, hebben ze met slecht weer te kampen. Als ze langs de noordkust oostwaarts varen met de bedoeling om langs die weg naar Vlaardingen terug te keren, komen ze in het ijs terecht. Mogelijkheid om de steven te wenden en langs het westen huiswaarts te gaan, is er niet, want nu komt ook van die kant het ijs opzetten. Met veel moeite en met gevaar van op de klippen te lopen (het zicht is vanwege de mist abominabel) wordt de vaste wal opgezocht. Omdat het ijs gaat kruien, moet het schip op het strand getrokken worden. Daar zet het zich zo stevig vast, dat de bemanning er niet in slaagt het vlot te krijgen.

Het is 7 september als de mannen iedere hoop opgeven om nog op het eigen schip naar huis terug te keren. Het zal ruim drie maanden duren voor ze in Vlaardingen aankomen. Eerst moeten ze wachten tot ze een gids krijgen. Dan moeten ze op hun zware visserslaarzen moeilijk begaanbare hoge bergen oversteken, waarbij ze enkele nachten gedwongen worden op de kale rotsgronden door te brengen. De bezittingen worden per paard vervoerd. Als ze Isafjord bereiken, blijkt dat daar slechts één deens schip ligt. Door loting wordt uitgemaakt, wie mee mag en wie op een volgende gelegenheid moet wachten. Groen is bij de twaalf man die mee mogen. 'Onze scheiding', zo vertelt hij, 'geschiedde niet zonder aandoening, zelfs niet zonder dat zommigen onzer de overigen hadden aangeboden, om in

Het paard is nog steeds een belangrijk vervoermiddel in IJsland.

De jonge Alida strandde op het noordwestelijk schiereiland (ten noorden van het Isafjörður).

hunne plaats te blijven, en hen te laten vertrekken: doch hetwelk zij met dezelfde edelmoedigheid, waarmede het hun werd aangeboden, afsloegen.' Het schip brengt hen tot Patreksfjord aan de zuidkant van het noordwestelijk schiereiland. Daar worden de twaalf mannen over twee andere schepen verdeeld. Het schip waarop Groen en vijf metgezellen terecht komen, vertrekt de 2de oktober naar Kopenhagen.

Ruim drie weken later, namelijk op 26 oktober, komen ze in de deense hoofdstad aan. Daar begeven ze zich allereerst naar de nederlandse ambassadeur. Ze hebben zijn hulp nodig, want ze hebben geen passen en geen geld. Als hij hun een paar briefjes in de hand heeft gestopt en gezegd heeft waar ze de passen kunnen halen, vragen ze hem hoe dat mogelijk is zonder geld. De ambassadeur legt hun dan lachend uit, dat niet alleen metalen duiten, maar ook papiertjes waardevol kunnen zijn. Als ze de passen hebben, moeten ze nog een dag of wat in Kopenhagen rondzwerven – geld voor logies is er niet – om op de boot te wachten die hen naar Kiel zal brengen. Van Kiel gaat het met een wagen naar Hamburg. Omdat een paar van de mannen door de geleden ontberingen niet in staat is lange afstanden wandelend af te leggen en ze geld nodig hebben om de reiskosten te kunnen betalen, zoeken ze ook hier een man op die Groen aanduidt als de 'Hollandsche ambas-

sadeur'. Het geld wordt hun gegeven, maar wel op een andere manier dan in Kopenhagen, want hier wordt hun bij het overhandigen toegesnuwd 'pak u nu maar schielijk weg'. Dat doen ze ook, want ze nemen de boot 'buiten om' naar Amsterdam. Echter zo ver komen ze niet, want ook in de buurt van het vaderland hebben ze het weer niet mee. De boot moet uitwijken naar Delfzijl. Als het er niet naar uitziet dat de wind zal gaan liggen, besluiten de mannen over land verder te gaan. Het verlangen om thuis te komen, wordt nu te sterk. De 4de december verlaten ze Delfzijl. Via Groningen, Zwolle en Amsterdam gaat het nu gedeeltelijk te voet en gedeeltelijk per wagen – de kosten voor vervoer en tol worden betaald door mensen die ze onderweg tegenkomen en medelijden met hen hebben – naar Vlaardingen. Daar komen ze de 12de december aan, 's ochtends om elf uur. Gevijven, want de zesde was een Oostfries en is in Hamburg zijn eigen weg gegaan.

Hoe het de andere bemanningsleden van De Jonge Alida is vergaan, vertelt Groen niet. Evenmin deelt hij mee, of hij en zijn metgezellen later weer naar IJsland gegaan zijn. Dat hij en de anderen er al vaak geweest waren, blijkt uit verschillende opmerkingen in zijn Dagverhaal. Ze kennen de namen van de fjorden en van de dorpjes (waarbij gezegd moet worden dat Groen deze soms in een zodanig verholandste vorm weer geeft, dat het niet steeds duidelijk is welke plaats hij ermee bedoelt), ze kunnen zich oriënteren aan de hand van de bergen en ze kunnen zich blijkbaar ook met de IJslanders onderhouden. Maar al zouden ze er vaak geweest zijn, na hun terugkeer in december 1782 zullen ze stellig het bovengeciteerde liedje dat vertelt van allen die naar IJsland willen varen en daar na drieëndertig keren nog niet moe van zijn, niet meer van harte hebben meegezongen.

Geraadpleegde literatuur:

De gegevens voor deze bijdrage zijn grotendeels ontleend aan het proefschrift van M. Simon Thomas, getiteld *Onze IJslandvaarders in de 17de en 18de eeuw*, Amsterdam 1935, waarin als bijlage L (p. 266-280) het 'Dagverhaal van de Jonge Alida' is opgenomen. Verder is gebruik gemaakt van het artikel van G. A. van der Toorn-Piebenga, getiteld 'Nederlanders in IJslandse volksverhalen' (*Volkskunde* 1973, p. 331-341).